

Chaqirtikan(Tribulus terrestris)-o‘simligining morfologiyasi va xalq tabobatida tutgan o‘rni.

Mirzadavlatova Diyoraxon Doniyor qizi

Farg‘ona davlat universiteti

Tabiiy fanlar fakulteti talabasi

ANNOTATSIYA: *Chaqirtikan yuqori qon bosimi, oshqozon muammolari va siydik yo‘llari infeksiyalari kabi bir qator sog‘liq bilan bog‘liq muammolarni davolash uchun tibbiyotda dori sifatida ishlatilgan. Bu o‘simlikning balandligi 10-60 sm, ipak tukli o‘simlik. Barglari qarama-qarshi, ko‘pincha teng bo‘lmagan. Gullari sariq, mevasi qattiq tikanli, may va avgust oylarida gullab urug‘ beradi. Ekinlar orasida, bog‘larda, yo‘l bo‘ylarida, daryolar va suv yoqalarida uchraydi. O‘zbekiston hududida keng tarqalgan.*

Kalit so‘zlar; *O‘simlik, daryo, suv, yer, yurak, arteroskleroz, diabet, gormon, temir yo‘l.*

Kirish. Chaqirtikan bir yillik o‘simlik bo‘lib poyasining yuqori qismi yuqoriga ko‘tarilgan bo‘yi 10-60 sm shoxlangan tanasi qo‘shaloq mayin tukchalar bilan qoplangan barg uzunligi 3-6 sm bandi qisqa cho‘zinchoq, uchlari o‘tkir, yon barglari yupqa pardasimon, egiluvchan, to‘qiluvchan, gullari 1-2 ta, sariq rangli, gul bandeda joylashgan. Mevalari qattiq, tikanli, yassilashgan yumaloq, diametri 10-15 mm, tikanlari gorizantal ayriluvchi uzunligi 15 sm gacha boradi.

Chaqirtikan bo‘sh yotgan yerlarda, daryo, vodiylarda, asosan dasht va cho‘l zonalarida, ko‘pincha qumli tuproqlarda, begona o‘t sifatida poliz ekinlari va dehqonchilik yerlarida, yo‘l va temir yo‘l bo‘ylarida o‘sadi. Chaqirtikan madaniy holda yaxashi o‘sadi. Vohalarning begona o‘t bosgan yerlari, lalmi yerlari, yo‘l bo‘ylari, chala cho‘l mintaqalarining daryo va soy bo‘yi qirg‘oqlarida, kam hollarda yarim dashtlarda uchraydi. Ko‘pincha yo‘l bo‘ylari va temir yo‘l ko‘tarmalari yaqinida o‘sadi.

Yurtimiz hududida Toshkent, Namangan, Andijon, Farg‘ona, Samarqand, Buxoro, Qashqadaryo, Surxondaryo viloyatlari va Qoraqalpog‘iston Respublikasida keng tarqalgan.

Tarqalish areali; O‘rta Osiyo, Rossiyaning yevropa qismini janubida, Kavkaz, Janubiy Yevropa, Shimoliy va Janubiy Afrika, Osiyoning Janubiy qismlari, Avstraliya.

Chaqirtkan tarkibida steroid glikozidlari, flavonoidlar, alkaloidlar va taninlar bor. O‘simlikdan “Tribusponin” preparati tayyorlanadi. Temirtikan o‘simligi uzoq vaqt davomida Hindiston va Xitoy tibbiyotida turli xildagi kasalliklarni davolashda qo‘llanilgan. U diuretik, afrodisyak, antiurolitik, immunomodulyatsion, diabetga qarshi, so‘rilishni kuchaytiruvchi, gipolipidemik, kardiotonik, markaziy asab tizimi, gepatoprotektiv, yallig‘lanishga qarshi, og‘riq qoldiruvchi, spazmolitik, saratonga qarshi, antibakterial, antispazmodik ta’sirga ega.

Chaqirtkan xalq tabobatida tonik, afrodisyak, palliativ, biriktiruvchi, oshqozon, qon bosimini pasaytiruvchi, siydik haydovchi, va siydik yo‘llarini dezinfektsiyalovchi sifatida qo‘llaniladi. O‘simlikning quritilgan mevalari genitouriya tizimining ko‘plab kasalliklarida juda samarali. Bu genitour tizimning to‘g‘ri ishlashini qo‘llab-quvvatlash va siydik toshlarini olib tashlash uchun ishlatiladigan kuchli dorini muhim tarkibiy qismidir.

Chaqirtikandan olingan suyuq va suv ekstraktlari o‘t suyuqligini kuchaytirib, oshqozon shirasining sekretsiyasini stimullaydi. Tribusponin arteroskeleroz, yurak ishemiyasi va gipertoniya, terapevtik maqsadlarda foydalaniladi. Ko‘proq shoxli arteriyalarning zararlanishi bilan bog‘liq arteroskelerozni davolashda bemorlarga xolestrin miqdorini kamaytirishga qo‘llanilgan.

Butun dunyoga mashhur bo‘lgan mamlakatlar farmasevtikasida jumladan; Xitoy, Italiya, AQSH, Rossiyada, keng qo‘llashadi. Chaqirtkan tarkibida yana bir muhim modda Leykozitni saqlaydi. Bu inson organizmida Registron va Kartizol garmonlarini sintezlashda yordam beradi. Chaqirtikandan bundan tashqari ayollar va erkaklar jinsiy kasalliklarini tuzatuvchi dorilar

tayyorlanadi. Bu giyoh diareya, anemiya, dermatit, psoriaz, podogra kasalliklarida, bavirusil ya'ni gemaroy buyrak kasalliklari, o'tkir resperator kasalliklarida ham davodir. Qondan yomon xolistirinni haydaydi, gijja va shishlarga qarshi kurashish xususiyati bor.

Xulosa Chaqirtikanning foydali xususiyatlari, undan sharq tabiblari qaynatma va damlama tayyorlashib odamni tetiklantiradigan, siydik haydaydigan surgi dori tariqasida foydalanishgan. Bundan tashqari so'zak, ko'z og'rig'i va bosh og'rig'iga qarshi ishlatiladi. Chaqirtikan kukun holida ham foydalaniladi. Bu o'tdan tayyorlangan damlama sanchiq shuningdek siydik haydovchi vosita sifatida ishlatiladi. Tozalangan ildizini esa sutda qaynatib bezgakka qarshi foydalaniladi. Undan tashqari yiringli yaralarga ham ishlatiladi, aynan o'tning shu xususiyatidan bobomiz Abu Ali ibn-Sino ham qo'llagan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi (2000-2005)
2. Кхожиматов К.Х, Кхожиматов О.К, Собиров У.А, Сборник правил пользования объектами лекарственных, пищевых и технечиских растений. Ташкент: "Янги аср авлоди", 2009,171-с
3. Sasha W. Eisenman, David E. Zaurov "Medicinal Plants of Central Asia: Uzbekistan and Kyrgyzstan",-2012
4. R. Büttner "Mansfeld's Encyclopedia of Agricultural and Horticultural Crops",-2001
5. A. Majidov "O'simliklar olami" -2011
6. Е. Донецкая. — М : Издательство Вече, 2018. — Т.6: 592 с. : ил. — (Популярная энциклопедия)
7. <https://planta-medica.uz/>
8. <https://www.sciencedirect.com/>
9. <https://in-academy.uz/>
10. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/>